

Ergenlik Döneminde Yaş, Toplumsal Cinsiyet, Bireysel ve İlişkisel Tutumlar, Benlik Değeri ve Yaşam Becerilerine İlişkin Algı Arasındaki İlişkiler

Gülden Güvenç*

Vezir Aktaş

Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada Sincan-Saraycık köyündeki bir ilk öğretim okuluna devam eden 12-16 yaş grubundan (erken ergenlik:12-13 yaş ve orta ergenlik:14-16 yaş) toplam 281 kız ve erkek öğrencinin benlik değeri ile yaşam becerilerine ilişkin algısının yaş ve toplumsal cinsiyet gibi demografik değişkenler, ayrıca önyargı, kişiler arası duyarlık, kontrol odağı gibi tutumlarla olan ilişkileri sorgulanmıştır. California F- Scale (Form 40-45), kişilerarası tepkiler endeksi, kontrol odağı ölçeği ile birlikte benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerilerine yönelik algıyı ölçmek üzere geliştirilen ölçeklerin iki güne yayılarak uygulandığı araştırmanın bulguları; benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerilerine ilişkin algıların tümünün başkasının bakış açısına duyarlık boyutu tarafından olumlu yönde, insan doğasının zayıflığına ve çabanın anlamsızlığına yönelik inançlardan olumsuz yönde yordandığını göstermiştir. Benlik değeri ve iletişim becerileri algısının kuralcılıktan, yine benlik değeri ve atılganlık algısının ise kişisel kontrol eksikliğinden ve her iki yaşam becerisine ilişkin algının da kişisel sıkıntı boyutlarından yordandığı görülmüştür. Öte yandan, ergenin yaşının, benlik değeri ve yaşam becerileri değişkenlerini yordamadığı, cinsiyetin ise sadece iletişim algısını olumlu yönde yordadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, önyargılar, empati, kontrol odağı, benlik değeri, atılganlık, iletişim, yaşam becerileri

Abstract

This study was conducted in one of the poverty areas of Ankara with 281 male and female adolescents (ages between 12-16). The aim of the study was to construct an awareness program in relation to prejudice, interpersonal reactivity and locus of control which may contribute to the development of life skills (assertiveness and communication) and self esteem. California F-Scale (Form 40-45), interpersonal reactivity index, locus of control, self esteem, assertiveness and communication scales were administered to observe whether age, gender, prejudice, personal sensitivity and locus of control predicted global self esteem, perception of assertiveness and communication skills of adolescents. The results revealed that, self esteem and perception of life skills (assertiveness and communication) were positively predicted from perspective taking, whereas negatively predicted from disbelief to human agency and personal effort. On the other hand, while self-esteem and perception of communication skill were positively predicted from strict conformity to rules, self-esteem and perception of assertiveness were predicted negatively from lack of personal control. Other results reflected that perception of both life skills were predicted negatively from feelings of personal distress whereas gender predicted only perception of communication, favoring females. Age had no significant effect on either self esteem or perception of life skills.

Key words: Adolescence, prejudice, empathy, locus of control, self esteem, assertiveness, communication, life skills

*Yazışma Adresi: Doç. Dr. Gülden Güvenç, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, 06800, Ankara.

E-posta: guldenbg@hacettepe.edu.tr

Yazar Notu: Bu araştırmanın hazırlanmasında ve ön uygulamasında emeği geçen sosyal psikoloji asistanımız Fatmagül Cirhinlioğlu'na, Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü 2003-2004 Öğretim Yılı dördüncü sınıf öğrencilerine, Sincan-Saraycık projemizi başlatmamızı ve yürütmemizi sağlayan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Ankara Ümitköy Şubesine teşekkür ederiz. Ayrıca makalemizi, çalışmanın ilk aşamasında emeği geçen ve 11.11.2004 tarihinde kaybettiğimiz sevgili asistanımız Sertan Bozkurt'a ithaf etmek isteriz.

Ergenin karakter gelişiminde, bir başka deyişle özerkleşmesinde ve duyarlı sosyal ilişkiler kurabilmesinde atılganlık ve açık-iletişim gibi 'yaşam becerileri' (life skills) ile kişiler arası hoşgörü, duyarlılık ve iç kontrol kazanmasının önemi bilinmektedir (Barett, Webster ve Wallis, 1999; Hoffman, 1996; Masten ve Coatsworth, 1998; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Powell, 2004; Reixach, 1996; Thompson ve Bundy, 1996). Sosyo-ekonomik bağlama, toplumsal cinsiyete ve gelişim dönemine göre değişen bu beceriler ve benlik değeri eğitim ve gelir düzeyi düşük kesimlerde özellikle kızlarda ve genellikle küçük yaşlarda daha düşük çıkmaktadır (Barrett, Webster ve Wallis, 1999; Kroger, 2000). Dolayısıyla son 30 yıldır Batı toplumlarında; akranlara, çete baskılarına ve önyargılara karşı direneme, başkalarının farklılığını ve gereksinimlerini hoşgörme-gözetme, kişiler arası duyarlılık ve iç kontrol yöneliminin ve atılganlık, açık iletişim gibi becerilerin kazandırılmasını hedefleyen farkındalık kazandırma programlarının sayısı giderek artmıştır (Begun, 1996; Goldstein ve McGinnis, 1997; Koehler ve Royer, 2001; Richardson ve Evans, 1997; Vernon 1989). Bu programlarla ilgili izleme çalışmaları olumlu sonuçlar vermişse de (Hopp, Horn, McGraw ve Meyer, 2000; Kammerer, 1998) katılımlı eylem yöntemleri (participatory action research methods) ve yeni ölçekler üzerinde daha fazla çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Öte yandan çoğunlukla anti sosyal gençler veya zihinsel özürülüler için düzenlenen bu tür araştırmaların ve programların, gerek Batı'daki toplumlarda (Arnett, 1999; 2002; Kroger, 2000), gerek ülkemizde (Kağıtçıbaşı, 1998) eğitim düzeyi düşük, yoksul veya dar gelirli ailelerden gelen ergenlerin gereksinimlerinden kopuk olduğuna dikkat çekilmektedir. Oysa kültürler arası geçirgenliğin ve içerdiği modern değerlerin yoksul kesim gençlerinin kimlik-benlik kurgusunda özellikle etkin olması beklenir. Nitekim, yoksul ergenlerde bilgisizliğin, ayrıca apati, bağımlılık, depresyon, kaygı, öfke gibi duygusal sorunların yaygın, buna karşı benlik değerinin düşük olduğu saptanmıştır (Abernathy,

Webster ve Vermeulen, 2002; Bartle 2003, Ewart ve Suchday, 2002; Hoffman, 1996;, Kağıtçıbaşı, 1998; Kroger, 2000). Değinilen sonuçlar, özellikle risk grubunu oluşturan yoksul ergenlerde benlik değeri ve yaşam becerileri açısından özerklik ve sosyal duyarlılığa ilişkin tutumların önemini yansıtmaktadır. Çalışmamızın nihai amacı, ilgili değişken tanımlarından ve literatürden hareketle (Begun, 1996; Goldstein ve McGinnis, 1997; Koehler ve Royer, 2001; Richardson ve Evans, 1997; Vernon, 1989) yoksul kesim ergenlerin kendilerinden hoşnutluk düzeyini, atılganlık ve iletişim becerilerini arttırmalarına yardımcı olabilecek bir yönelim kazandırma programı oluşturmaktır. Literatürde 'karakter eğitimi' olarak da ele alınan modern eğilimlerin (hoşgörünün, kişiler arası duyarlılığın ve iç kontrolün) ve atılganlık, açık-iletişim gibi yaşam becerilerinin geliştirilmesi teşvik edilecekse, toplumsal cinsiyet gereksinimlerine ve farklı ergenlik dönemlerine göre farklı program konuları hazırlamanın gerekip gerekmeyeceği de sorgulanmalıdır. Özetlenecek olursa bu araştırma, nihai hedefi yoksul kesimdeki ergenler için modern eğitimler ve yaşam becerileri konusunda farkındalık geliştirme şeklinde ifade edilebilecek uzun süreli bir 'katılımlı-döngüsel eylem araştırmasının' (participatory-cyclic action research) keşif ve bilgi toplama aşaması olarak düşünülebilir (Anderson, 1997; Dick, 1998; 2002;, Swepson, 1995; Wadsworth, 1998). Bu aşamada, yoksul kesimin ergenlerinde; benlik değeri (öz-değer), atılganlık ve iletişim becerileri ile demografik değişkenler, önyargılı tutumlar, kişiler arası duyarlılık ve iç kontrol arasında nasıl bir ilişki örüntüsünün yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Benlik değerinin ve yaşam becerilerinin toplumsal cinsiyete ve ergenlik dönemlerine göre tanımı

Kızlar ve erkekler daha emekleme döneminden itibaren özellikle kendi toplumsal cinsiyetlerine ilişkin kalıpyargıların farkına varmakta ve bunları benlik tanımlarına içselleştirmektedirler. Benlik algısı cinsiyetlerden beklenen toplumsal rollere göre değişmekte, toplumsal cinsiyete özgü kalıpyargılar

onların farklı ilişki alanlarında duyarlık geliştirmelerine, dolayısıyla yaşadıkları sorunların da farklılaşmasına yol açmaktadır (Brooke, 1996; Harter, 1991; Quatman ve Watson, 2001). Kızlarda izlenen sosyal temelli kaygı, güvensizlik gibi içselleştirilmiş sorunlar (internalizing problems) onların toplumsal cinsiyetleri doğrultusunda kişiler arası ilişkilere ve iletişime daha duyarlı biçimde sosyalleşmesine bağlanmaktadır (Clarbour ve Roger, 2004; Leadbeater, Kuperminc, Blatt ve Hertzog, 1999; Sayıl, Güre ve Uçanok, 2002). Örneğin kızlar, diğer kişileri ilgilendiren stresli yaşam olaylarından daha fazla etkilenmekte, sorunlarla başa çıkmada ana-babalarına veya arkadaşlarına daha fazla gereksinim duymakta ve çatışmaları uzlaşmayla çözümlenmeye çalışmaktadırlar (Von Der Lippe ve Moller, 2000). Genelde kızların erkeklere kıyasla aile ve arkadaşlarıyla duygularını daha fazla paylaştıkları, fakat daha edilgen ilişki stratejileri kullandıkları, atılganlık içermeyen iletişim tarzını benimsedikleri ve sorunları olduğunda kaderciliğe sığındıkları görülmektedir (Manger ve Eikeland, 2000; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Türnüklü ve Şahin, 2004). Buna karşın, modern değerlerle yetiştirilen erkeklerde empati kurma daha az özendirilirken, atılganlık ve öz-eleştiri daha fazla teşvik edilmekte, bunu başaramayanlar ise kimi zaman yaşadıkları suçluluk, ümitsizlik, yetersizlik ve özdeğer kaybı gibi sorunlarını dışsallaştırarak ve saldırgan davranarak (externalizing problems) çözmeye çalışmaktadırlar (Leadbeater, Kuperminc, Blatt ve Hertzog, 1999). Ancak, cinsiyet kalıpyargılarına bağlı olarak sosyalleşme alanlarına göre değişebilen benlik değeri algısının yanısıra, zaman içinde süreklilik duygusunun yer aldığı bir genel benlik öyküsünün de kurulduğu vurgulanmaktadır (Chubb ve Fertman, 1997; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003; Quatman ve Watson, 2001; Trzesniewski, Donnelan ve Robbins 2003). Yaştan ve benlik değeri alanlarından bağımsız olarak kavramsallaştırılan, bir başka deyişle zamana ve ortama göre tutarlık gösteren ve mizacın belirleyici etkisini yansıttığı düşünülen bu bütünsel benlik değeri 12-18 yaş arasındaki ergenlerle (Clarbour ve

Roger, 2004; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Quatman ve Watson 2001) ve 6-8 yaşındaki çocuklarla (Trzesniewski, Donnelan ve Robbins, 2003) yürütülen görgül araştırmalarla da desteklenmiştir. Böylece benlik değerinin bütünsel özelliği, hatta yaştan bağımsız olabileceği görüşü halen önemini korumaktadır (Chubb ve Fertman, 1997; Leadbeater, Kuperminc, Blatt ve Hertzog, 1999; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Pomerantz, Altermatt ve Saxon, 2002; Quatman ve Watson, 2001; Sayıl, Güre ve Uçanok, 2002). Araştırmanın bu aşamasında benlik değeri, 'bütünsel benlik değeri' olarak ele alınmış, yoksul kesim ergenlerinde görece sürekli sayılabilecek genel bir kendinden hoşnutluk/hosnutsuzluk düzeyinin varlığı incelenmiştir. Ancak, bütünsel benlik değerinin yanısıra, kızların kendilerini daha yeterli algılayabilecekleri iletişim becerileri ile erkeklerin kendilerini daha yeterli algılayabilecekleri atılganlık becerileri de yordanan değişkenler olarak ele alınmıştır.

Yaş evreleri açısından bakıldığında, 12-15 yaşlarındaki erken ve orta ergenlik dönemi çocuklarının soyut düşünebilme yetisi geliştirdiklerinde önceki dönemlere kıyasla ilişkilere, duygulara ve inançlara odaklaşmaya, empati-iletişim kurmaya ve uzlaşmaya (hoşgörüyü) daha fazla önem verdikleri izlenmektedir (Hauser, Powers ve Noam, 1991; Von Der Lippe ve Moller, 2000). Ancak aynı dönemde ergenler, ideal-benlik ile gerçek-benlik olarak algıladıkları yaşantıları ve bilişleri arasındaki çelişkili yönleri henüz bütünleştiremediklerinde iletişim sorunları yaşamakta, bu da içsel çatışmaya ve çaresizliğe yol açabilmekte, böylece özellikle iletişim becerileri açısından kendilerini yetersiz hissedebilmektedirler (Hauser, Powers ve Noam, 1991). Değinilen iç kontrol ve sosyal ilişki kurma sorunları bedendeki fizyolojik değişmelerin yanısıra özellikle 12-13 yaşındaki kızların, 14-15 yaşındaki erkeklerin genel benlik değerindeki düşmede rol oynamaktadır (Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003; Powell, 2004; Sayıl, Güre ve Uçanok, 2002). Diğer yandan, 16-22 yaş arasındaki geç ergenlik

dönemi çalışmalarında ya da uzunlamasına çalışmalarda gösterildiği gibi ergenler kişisel seçimleri ile ahlaki standartları arasında denge kurabildikleri ölçüde düşüncelerini, duygularını ve dürtülerini daha iyi kontrol edebilmekte, böylece günlük yaşamları için benlik düzenleme (self-regulation) becerilerini geliştirerek, başkalarıyla iletişim kurabilme ve atılgan davranabilme konularında daha yetkin hale gelmektedirler. Aynı doğrultuda, başkalarının duygusal yaşantılarıyla empati kurduklarında daha az kişisel sıkıntı hissetmektedirler (Clarbour ve Roger, 2004). Nitekim, ergenlerin benlik değeri, benlik temsillerinin çelişiklere karşı hoşgörüsü de içerebilen tutarlı bir inançlar ve değerler sistemi olarak bütünleşmesi sayesinde tekrar yükselmektedir (Chubb ve Fertman, 1997; Hauser, Powers ve Noam, 1991; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Trzesniewski, Donnelan ve Robins 2003). Bu araştırmada yukarıda özetlenenlerden hareketle, ergenlerin bilişsel-duyuşsal gelişimlerinin ve deneyimlerinin benlik değeri ile yaşam becerilerine yönelik algılarının erken ve orta ergenlik evreleri arasında pek de farklı bir örüntü göstermeyebileceği, çünkü esas yapılaşmanın geç ergenlik döneminde tamamlanabileceği düşünülmüştür. Ancak, bu aşamada geç ergenlik dönemi araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Önyargı, kişiler arası duyarlık ve kontrol odağı: tanımlar, toplumsal cinsiyet ile ilişkiler ve gelişim yönelimi

‘Yapılaşmaya duyulan gereksinim’ (personal need for structure) ve ‘bütünleştirme-tamamlama gereksinimi’ (need for closure) olarak kavramsallaştırılan özelliklerin yüksek çıktığı kişiler, çevrelerindeki farklılığı ve belirsizliği azaltmak için sosyal ilişkilerini basitleştirerek düzenlemeye çalışmakta, süre giden kurallara daha fazla gereksinim duymakta ve çevrelerine bu katı kurallara dayanan önyargıyla yaklaşmaktadırlar (Feldman, 2003; Jones 2002). Yine, 1990’larda kültür-psikoloji ilişkilerini bireycilik-toplulukçuluk kuramları çerçevesinde ele alan Markus ve Kitayama’nın psikolo-

jik gerçekliği, gelenekleri ve normları, esneklik/katılık derecesine ve topluluklara (community) göre değişebilen bireyci/toplulukçu değerler temelinde açıkladıkları görülmektedir (akt. Cooper ve Dener, 1998). Anılan tanımlar doğrultusunda, eğitimsizliğin yaygın olduğu ve hemen hepsinin yoksulluk nedeniyle çeşitli köylerden göç ettiği Saraycık’da ki aile üyelerinin kentteki işsizlik ve belirsizlik gibi olumsuz yaşam koşullarıyla başa çıkabilmek ve iç gruplarıyla dayanışmalarını koruyabilmek için geleneksel-toplulukçu kültürlere özgü görece katı kurallara daha fazla yaslanacakları düşünülebilir (İmamoğlu, 1995; Kağıtçıbaşı, 1998).

Geleneksel değerler sisteminde baskın olan önyargıların, özellikle 7-8 yaşına kadar evde ana-baba modellerinin örnek alınmasıyla öğrenildiği bilinmektedir (Cooper ve Dener, 1998). Önyargıların değişmeye olan direnci ise, kalıpyargıların herkes tarafından paylaşıldığı inancına bağlanmaktadır. Araştırmacılara göre bu inanç, duygusal nitelikli önyargıları pekiştirmektedir (Lyons ve Kashima, 2003). Ancak önyargıların, gruplar arası iletişimi ve ‘öteki’ gruplar hakkında bilgilenmeyi teşvik eden programlar aracılığıyla azaltılabileceği de tespit edilmiştir (Nagda, Kim ve Truelove, 2004; Vescio, Sechrist ve Paolucci, 2003). Dolayısıyla, bireyler arası kalıpyargıların ve önyargıların kırılmasını hedefleyen hizmet programlarında, kişiler arası duyarlık ve iç kontrol geliştirmenin etkili olabileceği düşünülebilir.

Kişisel duyarlık kavramı, tanımındaki belirsizlik ve ilgili bulguların yetersizliği yönünden eleştirilmesine rağmen, hem bilişsel, hem duygusal öğeleri olan bir süreç olarak ele alınmaktadır (Cliffordson, 2001; Duan ve Hill, 1996; Hakansson, 2003; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004). Yüksek geçerliliği olan ölçüm araçlarının henüz geliştirilemediği ileri sürülmekle birlikte kişisel duyarlığın bilişsel öğesi, başkasının bakış açısına duyarlık (perspective taking, role taking), duygusal öğeleri ise duyuşsal empati (affective empathy), empatik ilgi (emphatic concern) ve başkalarının sorunlarına bağlı olarak hissedilen kişisel sıkıntı olarak tanımlanmıştır

(Cliffordson, 2001; Duan ve Hill, 1996; Hakansson, 2003; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; Smith, 2003).

Bazı araştırmacılar empatiyi kişilerin yaşam koşullarına ilişkin sayıltılarının fenomenolojik sonucu olarak tanımlarken (Omer, 1997), araştırmacıların çoğu, empati temelli yaklaşımı; önyargıları kırıcı hoşgörünün, kişiler arası açık iletişimin, olumlu sosyal davranışların, bir başka deyişle ahlaki gelişimin güdüsel belirleyicileri arasında saymaktadırlar (Duan ve Hill, 1996; Hakansson ve Montgomery, 2002; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Vescio, Sechrist ve Paolucci, 2003). Von Der Lippe ve Moller (2000) aile içi iletişimde, duygusal öge olarak ayırtedilen empatinin bilişsel öge olan başkalarının bakış açısına duyarlıktan daha etkili olduğunu tespit etmişlerdir. 'Ötekinin' bakış açısına duyarlık geliştirme ve empati gibi bilişsel-duyuşsal mekanizmaların, gruplar arası önyargıların kırılmasında etkili olabileceği ve yaşam becerilerinin kazanılmasına öncül koşul teşkil edebileceği kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin çalışmalar genelde kadınlardaki empati yöneliminin erkeklere kıyasla daha fazla geliştiğini, her iki cinsiyette de yaş ilerledikçe bu kapasitenin arttığını, fakat 65 yaşından sonra gerilediğini göstermiştir (Clarbour ve Roger, 2004; Smith, 2003).

Kişinin yaşamını kendisinin kontrol edebileceğine duyduğu inanç şeklinde tanımlanan içsel kontrol odağı (Chubb ve Fertman, 1997; Dağ, 2002); özerklik (autonomy) ve kendi kararlarını verebilme (self-determination) olarak da tanımlanmaktadır (Capara, Regalia, ve Bandura, 2002; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Masten ve Coatsworth, 1998; Owens, Mortimer ve Finch, 1996; Tice ve Baumeister, 2001). Son 30 yıldır en fazla araştırılan değişkenlerden biri olan iç kontrol odağının; benlik değeri, iyilik hali (well being), kişisel sorumluluk alma, uzun vadeli hedefler belirleme, düşük kaygı düzeyi, evdeki ve okuldaki sosyal becerilerin gelişimiyle olumlu ilişkisi olduğu belirtilmektedir (Chubb ve Fertman, 1997; Clarbour ve

Roger, 2004; Dağ, 2002; Klonowicz, 2001; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Owens, Mortimer ve Finch, 1996). Dış kontrol ise kişisel kontrolde sosyal kuralların belirleyiciliğini ifade etmektedir (Dağ, 2002).

Kontrol odağı konusundaki toplumsal cinsiyete ilişkin bulguların çelişkili olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda erkeklerin kızlara oranla iç odaklı kontrolü daha fazla benimsedikleri (Chubb ve Fertman, 1997), bazılarında cinsiyet farkı olmadığı (Moneta, Scheider ve Csikszentmihalyi, 2001; Wood ve Hillman, 1996), kimilerinde ise kızların daha fazla iç kontrol odağı geliştirdikleri saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre, iç ve dış kontrol algısına ilişkin bireysel farklar, mizacın ve kişiliğin gelişme yönünü, gelecekteki duygusal sorunlarla başetme stratejilerini, benlik düzenleme ve yaşam becerilerini yordamaktadır (Clarbour ve Roger, 2004). Sürece gelişimsel normlar açısından bakıldığında; daha 5-12 yaşlar arasında sözel beceriler, duyguları ayırt edebilme ve dış yardım olmadan sakinleşebilme gibi bilişsel-duyuşsal yetiler geliştiği için problem çözme stratejilerinde ilerleme kaydedilmektedir. Bulgulara göre, 9-13 yaş grubu erken ergenlik dönemindeki çocuklar okulda sorunlarla karşılaştıklarında öz-eleştiri ve bilişsel yeniden yapılandırma stratejilerini kullanmakta, fakat yaşitlarıyla yaşadıkları sorunları çözümlemede henüz onları suçlama eğiliminden ve ben-merkezcilikten kurtulamamaktadırlar (Clarbour ve Roger, 2004; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003).

Araştırmanın Amacı

Literatürde yoksul kesimdeki ergenlere ilişkin sınırlı araştırma bulguları dikkate alındığında, yoksul ve eğitim düzeyi düşük aile bireylerinin işsizlik, maddi yoksunluk, geleceğe ilişkin belirsizlik gibi sorunlarla baş etmeye çalışırken atılganlık, açık iletişim, empati ve iç kontrol gibi özgüven ve özdeğerle bağdaştırılabilecek yaşam becerilerini ve tutumları geliştirebilmelerinin zor olacağı söylenebilir. Öte yandan, yoksul kesimde geleneksel-muhafazakar değerlerin ve sayıltıların daha yaygın olması beklenebilir (İmamoğlu, 1995; Kağıtçıbaşı,

1998). Böyle bir durum söz konusuysa, yoksul ergenlerde modern dünyaya uyumu kolaylaştırabilecek atılganlık ve açık-iletişim becerilerinin gelişimini teşvik edecek yönelimin kazandırılması yararlı olacaktır. Bu tür bir psikolojik farkındalık kazandırma programının bir yandan kişiler arası duyarlılığı ve iç kontrolü desteklerken diğer yandan önyargıları ve dış kontrolü kırabilmek için başkalarının bakış açısına saygıyı ve hoşgörüyü güçlendirecek uygulamaları içermesi sağlanmalıdır. Dolayısıyla, bu eylem araştırmasının ileriye dönük hedefi; yoksul veya dar gelirli kesimlerdeki ergenlerin benlik değerini, atılganlık ve iletişim becerilerini, ayrıca önyargılı tutum, kişiler arası duyarlılık ve iç kontrol düzeylerini yaşa ve cinsiyete göre saptadıktan sonra, aralarındaki ilişki örüntüsünü de belirlemek ve sözü edilen yaşam becerileri ile hoşgörüyü, kişiler arası duyarlılığı ve iç kontrol algısını bağdaştırabilecek bir psikolojik farkındalık programı oluşturmaktır. Belirtilen uygulama programının geliştirilmesine temel teşkil etmek üzere Ankara'nın yoksul kesimlerinden biri olan Sincan-Saraycık köyünde yaşayan, erken (12-13 yaş) ve orta (14-16 yaş) ergenlik dönemlerindeki kızların ve erkeklerin benlik değeri ile atılganlık ve iletişim becerilerine ilişkin algılarının, yaş ve toplumsal cinsiyet gibi demografik değişkenlerden, ayrıca önyargı, kişiler arası duyarlılık ve kontrol odağı gibi eğilimlerden yordandığı araştırılmıştır. Diğer yandan, anılan eğilimlerin de yaşa ve toplumsal cinsiyete göre fark gösterip göstermediğine bakılmıştır.

Buraya kadar tanımlanan çerçevede araştırmanın soruları şöyle özetlenebilir: 1) Ergenlerde benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerileri; yaş, cinsiyet, önyargı, kişiler arası duyarlılık ve kontrol odağı değişkenlerinden yordanabilir mi? 2) Ergenlerde önyargılı tutumlar, kişiler arası duyarlılık düzeyi ve kontrol odağı yaşa ve cinsiyete bağlı olarak fark göstermekte midir?

Yöntem

Örnekleme

Örnekleme grubu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Ümitköy Şubesi'nin çalışmalarını yürüttü-

ğü Ankara-ili, Sincan-ilçesi, Saraycık-merkez bucağında yaşayan yoksul ailelerden gelip ilköğretim okuluna devam eden, erken ergenlik (12-13 yaş) ve orta ergenlik (14-16 yaş) dönemindeki toplam 281 öğrenciden (131 kız, 150 erkek) oluşmaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında köylere ilişkin sonuçlar verilmediğinden Saraycık köyü ile ilgili bilgi Muhtarlık'tan sağlanmıştır. Muhtarlık'tan alınan genel bilgilere göre araştırmanın yapıldığı Sincan-Saraycık bucağı, başta Yozgat, Çorum ve Kars köylerinden olmak üzere Türkiye'nin pek çok bölgesinden göç almış olan, eğitim açısından erkeklerin çoğunun ilköğretim mezunu olduğu, kadınların çoğunun okur-yazar olmalarına rağmen ilköğretimi bitiremedikleri, iş-meslek-gelir ölçütü açısından yaygın işsizliğin hakim olduğu, erkeklerin yaz aylarında geçici ücretle inşaat işçiliği yaptığı, kadınların ise çalışmadığı ve çoğunun devletten yoksulluk yardımı aldığı bir yerleşim alanıdır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak; benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerileri ölçekleri, önyargılı tutumlar ölçeği, kişiler arası tepkisellik indeksi ve kontrol odağı ölçeği kullanılmıştır. Genel olarak ölçeklerin (kontrol odağı ölçeğinin kadercilik alt boyutu dışında) Cronbach alfa iç tutarlık değerleri kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur (Tabachnick ve Fidell 2001). Benlik değeri ölçeği, atılganlık ve iletişim ölçeklerinin maddeleri için internete; <http://ipop.ori.org> sitesindeki ölçek havuzundan (International Personality Item Pool (2001)) yararlanılmıştır. Kullanılan maddeler alanlarında uzman dört araştırmacı tarafından önce ayrı olarak Türkçe'ye çevrilmiş, daha sonra bir araya gelinerek ortak bir biçime kavuşturulmuştur. Maddelerin anlaşılabilirliğini deneme amacıyla ölçekler, Şehitler İlköğretim okulunda okuyan 12-16 yaş arasında rasgele seçilen 15 kız ve 15 erkek öğrenciye verilmiş, öğrencilerin ve uzmanların görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Üç ölçeğe ilişkin nihai formlar örnekleme grubuna uygulan-

mış, faktör analizine dayandırılan kurultu geçerliği ile güvenilirlik çalışmaları araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Benlik Değeri Ölçeği: 22 maddeden oluşan benlik değeri ölçeğinde (örn. madde: “Çevremdeki çoğu kişi benden daha iyi durumdaymış gibi görünüyor”) her bir madde 5 dereceli ölçek (5-tamamen katılıyorum; 1-hiç katılmıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmada Benlik Değeri ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .77 olarak bulunmuştur.

Atılganlık Ölçeği: 17 maddeden oluşan ölçekte (örn. madde: “önemli insanlarla konuşurken çekingen biri olurum”) her bir madde 5 dereceli ölçek (5-tamamen katılıyorum; 1-hiç katılmıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmada atılganlık ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .60 olarak bulunmuştur.

İletişim Becerileri Ölçeği: 32 maddeden oluşan iletişim becerileri ölçeğinde (örn. madde: “Benim gibi düşünmeyen insanlara düşüncelerimi anlatmakta zorlanırım”) her bir madde 5 dereceli ölçek (5-tamamen katılıyorum; 1-hiç katılmıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .74 olarak bulunmuştur.

Önyargı Ölçeği: Adorno ve arkadaşları tarafından 1950’de geliştirilen önyargı ölçeğinin (California F Scale, form 40-45), orijinali 30 madde içermektedir (akt. Christie, 1991). Ancak, çalışmamızdaki Chronbach Alfa katsayılarına göre bu sayı 22 maddeye indirilmiştir. Önyargı ölçeğinde her bir madde 5 dereceli ölçek (5-tamamen katılıyorum; 1-hiç katılmıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Orijinal ölçeğin güvenilirliği .81 ile .97 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ise 2 alt boyuttan oluşan ölçeğin kuralcılık alt boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .78 olarak (örn. madde: “Kötü huyları ve alışkanlıkları olan birinin akli başında insanlarla geçinmesi zordur”); insan doğasının zayıflığına inanç alt boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise oldukça düşük düzeyde .55 ola-

rak (örn. madde: “İnsan aklının hiçbir şekilde açıklayamayacağı pekçok önemli şey vardır”) bulunmuştur.

Kişilerarası Tepkisellik İndeksi: Davis (1983) tarafından geliştirilen ölçekte bireylerin empati ve başkalarının bakış açısına duyarlıklarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin orijinali her biri 7’şer maddeden oluşan empati, başkalarının bakış açısına duyarlık ve kişisel sıkıntı olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Her bir maddenin çeşitli ortamlardaki duygu ve düşünceleri ne derece iyi tanımladığı 5’li bir ölçekle (5- tamamen katılıyorum; 1- hiç katılmıyorum) değerlendirilmektedir. Bu ölçeğin Türkiye’de yaşları 11-21 arasında değişen çocuk ve ergenlerle olan güvenilirlik ve geçerlik çalışması Kumru ve ark. (2004) tarafından yapılmış, Cronbach Alfa katsayılarının .53 ile .89 arasında değiştiği bulunmuştur. Çalışmamızda empati alt ölçeğinin 1 maddesi elendikten sonra Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .61 olarak (örn. madde: “Benden daha az şanslı insanlara karşı şevkatli ve ilgili olduğumu hissederim”); başkalarının bakış açısına duyarlık alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 1 madde elendikten sonra .66 olarak (örn. madde: “Bir uyuşmazlıkta kararımı vermeden önce tarafların herbiri açısından olayı görmeye çalışırım”); kişisel sıkıntı alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 2 madde elendikten sonra yine düşük düzeyde .54 olarak (örn. madde: “Acil durumlarda kendimi gergin ve çaresiz hissederim”) bulunmuştur.

Kontrol Odağı Ölçeği: Dağ (2002) tarafından geliştirilen ve 47 maddeden oluşan kontrol odağı ölçeğinde her bir madde 5 dereceli ölçek üzerinden değerlendirilmektedir. Orijinal ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Chronbach Alfa iç tutarlık kat sayıları .61 ile .87 arasında değişmektedir. Bu çalışmada Chronbach Alfa iç tutarlık katsayıları; kişisel (iç/dış) kontrol alt boyutu için .72 (örn. madde: “Hastalıklar çoğunlukla insanların dikkatsizliğinden kaynaklanır”); şansa inanma alt boyutu için (madde analizi sonucunda bir madde düşürülerek) .53 (örn. madde: “İnsanın yaşamındaki mutsuzluk-

ların çoğu biraz da onun şansızlığına bağlıdır”); çabanın anlamsızlığı alt boyutu için .72 (örn. madde: “İnsan ne yaparsa yapsın üşütüp hasta olmanın önüne geçemez”); adil olmayan dünya inancı alt boyutu için .61 (örn. madde: “İnsan ilerlemek için güç sahibi kişilerin gönlünü hoş tutmak zorundadır”) olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, bu çalışmada kadercilik alt boyutu (örn. madde: “Bir şeyin olacağı varsa eninde sonunda mutlaka olur”) için saptanan iç tutarlık katsayısı .34 olduğundan analize dahil edilmemiştir.

İşlem

Ölçekler, ön uygulamadan sonra araştırmacılar tarafından Sincan-Saraycık, Şehitler İlköğretim Okulu’nda okuyan öğrencilere ders saatleri sırasında uygulanmıştır. Anılan ölçeklerin tümünün aynı anda uygulanması uzun süre gerektireceği için ve öğrencilerde yorgunluğa ya da dikkat sorunlarına yol açabileceği için bir saati (80 maddeyi) aşmayacak şekilde, iki güne yayılarak uygulanmıştır. Öğrencilere uygulama ile ilgili gerekli yönergeler verildikten sonra kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir.

Bulgular

Yordanan değişkenlerden benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerileri ile yordayıcı değişkenlerden cinsiyet, yaş, önyargılı tutumlar, kişiler arası duyarlık ve kontrol odağı değişkenleri arasındaki ilişkiler çoklu hiyerarşik regresyon analizleriyle

incelenmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizlerinde değişkenler dört grup halinde regresyon eşitliğine dahil edilmiştir. İlk blokta cinsiyet ve yaş değişkenleri girilmiş ve olası etkileri sınanmıştır. İkinci blokta, literatür doğrultusunda, yordanan değişkenlerin varyansına en fazla katkıda bulunması beklenen yordayıcı değişkenlerden önyargılı-kuralcı tutumlar girilmiştir. Üçüncü blokta birey içi kontrolden daha fazla katkısı olabileceği düşünülen ve ilişkisel yönü ağır basan kişiler arası duyarlık değişkenleri (empati, başkalarının bakış açısına duyarlık ve kişisel sıkıntı) girilmiştir. Dördüncü blokta ise bireysel kontrolün temel alındığı kontrol odağı değişkenleri girilmiştir. Böylece regresyon analizine giren yordayıcı değişkenlerin her birinin yordanan değişkenlerin varyansına olan katkıları ölçülmüştür.

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin istatistiksel ölçüler karşılaştırma kolaylığı sağlaması açısından, katılımcıların her bir ölçekten aldıkları toplam puanların ilgili ölçekteki soru sayısına bölünerek standardize edilmiş haliyle tablolarında verilmiştir. Katılımcıların benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerilerine ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde kız katılımcıların erkek katılımcılara oranla iletişim becerileri ölçeğinden daha yüksek puanlar aldıkları, benlik değeri ölçeğinden alınan puanlar açısından bakıldığında söz konusu farkın daha küçük olduğu, atılganlık açısından ise erkek ve kız katılımcıların puanlarının birbirlerine yakın olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo-1).

Tablo 1

Katılımcıların Benlik Değeri, Atılganlık ve İletişim Becerilerine İlişkin Ortalama ve Standart Kaymaları

	Yaş	Benlik Değeri			Atılganlık Eğilimi			İletişim Becerileri		
		\bar{x}	S	N	\bar{x}	S	N	\bar{x}	S	N
Kadın	12-13	3.69	.60	68	3.25	.46	68	3.57	.49	68
	14-16	3.87	.53	63	3.18	.64	63	3.56	.50	63
	Toplam	3.78	.57	131	3.22	.55	131	3.57	.49	131
Erkek	12-13	3.66	.53	64	3.22	.43	64	3.32	.47	64
	14-16	3.67	.54	86	3.32	.47	86	3.38	.50	86
	Toplam	3.67	.54	150	3.28	.46	150	3.35	.48	150

Tablo 2

Benlik Değeri, Atılganlık Eğilimi ve İletişim Becerilerinin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Benlik Değeri		Atılganlık Eğilimi		İletişim Becerileri	
	R ²	ΔR ²	R ²	ΔR ²	R ²	ΔR ²
	Beta		Beta		Beta	
1. Blok:	.01	.01	.00	.00	.05	.05
- Cinsiyet	-.10		.06		-.21***	
- Yaş	.04		-.03		-.00	
2. Blok: Önyargı Tutum.	.19	.18	.06	.05	.14	.09
- Cinsiyet	-.06		.08		-.18**	
- Yaş	.01		-.03		-.02	
- Kuralcılık	.28***		.06		.19***	
- Zayıflığa İnanç	-.35***		-.23***		-.26***	
3. Blok: Kişilerarası Tepki.	.24	.05	.13	.08	.23	.10
- Cinsiyet	.01		.12		-.11*	
- Yaş	.02		-.00		-.01	
- Kuralcılık	.23***		.03		.13*	
- Zayıflığa İnanç	-.36***		-.24***		-.27***	
- Empati	.02		.14		.07	
- Bakış açısına duyarlılık	.26***		.23***		.34***	
- Kişisel sıkıntı	-.08		-.27***		-.21***	
4. Blok: Kontrol Odağı	.33	.09	.20	.07	.29	.06
- Cinsiyet	.02		.12		-.12*	
- Yaş	-.05		-.06		-.05	
- Kuralcılık	.11		-.10		.05	
- Zayıflığa İnanç	-.16*		-.09		-.12	
- Empati	-.02		.09		.03	
- Bakış açısına duyarlılık	.18**		.16*		.28***	
- Kişisel sıkıntı	-.03		-.23***		-.17**	
- Kişisel Kontrol	-.17**		-.20***		-.10	
- Şansa İnanma	-.07		-.02		-.06	
- Çabanın Anlamsızlığı	-.26***		-.23***		-.25***	
- Adil Olmayan Dünya	-.07		-.02		-.00	

*p < .05, ** p < .01, ***p < .001

Söz konusu değişkenlerin yaş ve cinsiyet ile olan ilişkilerine dair sonuçlar, ayrıca önyargılı tutumlar, kişiler arası tepkiler ve kontrol odağı ile benlik değeri, atılganlık ve iletişim becerileri arasındaki ilişki örüntüsü tablo 2'den anlaşılabilir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, benlik değerini yordamak amacıyla ilk blokta girilen yaş ve cinsiyet

değişkenlerinin ilgili değişkeni istatistiksel açıdan anlamlı olarak yordamadıkları; ikinci blokta girilen değişkenlerden önyargı boyutu-kuralcılık alt boyutunun benlik değerini pozitif yönde, insan doğasının zayıflığına inanç alt boyutunun ise negatif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .19$, $\Delta R^2 = .18$, $\Delta F(2,276) = 30.44$, $p < .001$); üçüncü blokta başka-

larının bakış açısına duyarlık değişkeninin benlik değerini pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .24$, $\Delta R^2 = .05$, $\Delta F(3,273) = 6.12$, $p < .001$); dördüncü blokta girilen değişkenlerden dış kontrol ve çabanın anlamsızlığı değişkenlerinin ise negatif yönde anlamlı olarak yordadıkları bulunmuştur ($R^2 = .33$, $\Delta R^2 = .09$, $\Delta F(4,269) = 9.32$, $p < .001$). Söz konusu tüm değişkenler bir aradayken açıklanan toplam varyans miktarı %33 olmaktadır.

Atılganlık becerisini, yaş ve cinsiyet değişkenlerinin istatistiksel açıdan anlamlı olarak yordadıkları; ikinci blokta, önyargı ölçeğinin insan doğasının zayıflığına inanç alt boyutunu negatif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .06$, $\Delta R^2 = .05$, $\Delta F(2,276) = 7.57$, $p < .001$); üçüncü blokta, kişisel sıkıntı değişkeninin atılganlığı negatif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .13$, $\Delta R^2 = .08$, $\Delta F(3,273) = 8.00$, $p < .001$); dördüncü blokta kişisel kontrol ve çabanın anlamsızlığı değişkenlerinin atılganlığı negatif yönde anlamlı olarak yordadıkları bulunmuştur ($R^2 = .20$, $\Delta R^2 = .07$, $\Delta F(4,269) = 5.57$, $p < .001$). Söz konusu değişkenler bir aradayken açıklanan toplam varyans miktarı %20 olmaktadır.

İletişim becerilerini, cinsiyetin anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .05$, $\Delta R^2 = .05$, $\Delta F(2,278) = 6.62$, $p < .002$); ikinci blokta, kuralcılık alt boyutunun pozitif yönde, insan doğasının zayıflığına inanç alt boyutunun ise negatif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .14$, $\Delta R^2 = .09$, $\Delta F(2,276) = 14.68$, $p < .001$); üçüncü blokta başkalarının bakış açısına duyarlık değişkeninin pozitif yönde, kişisel sıkıntı değişkeninin ise negatif yönde anlamlı olarak yordadığı ($R^2 = .23$, $\Delta R^2 = .10$, $\Delta F(3,273) = 11.25$, $p < .001$); dördüncü blokta çabanın anlamsızlığı değişkeninin iletişim becerisini negatif yönde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur ($R^2 = .29$, $\Delta R^2 = .06$, $\Delta F(4,269) = 5.387$, $p < .001$). Söz konusu tüm değişkenler bir aradayken açıklanan toplam varyans %29 olmaktadır.

Katılımcıların önyargı ölçeği, kişiler arası tepkisellik indeksi ve kontrol odağı alt ölçeklerinden

aldıkları puanların cinsiyete ve yaşa göre değişip değişmediği MANOVA analizi ile incelenmiştir. Bulgulara ilişkin ortalama ve standart kaymalar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Yapılan MANOVA analizi cinsiyet (Wilks’ Lambda = .84, $F(9,269) = 5.53$, $p < .001$, $\eta^2 = .16$) ve yaş (Wilks’ Lambda = .90, $F(9,269) = 3.36$, $p < .001$, $\eta^2 = .10$) değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Cinsiyet ve yaş farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri katılımcıların cinsiyetinin empati ($F(1,277) = 11.23$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$), başkalarının bakış açısına duyarlık ($F(1,277) = 32.22$, $p < .000$, $\eta^2 = .10$), kişisel sıkıntı ($F(1,277) = 12.99$, $p < .001$, $\eta^2 = .05$) ve adil olmayan dünya inancı ($F(1,277) = 12.13$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$) açısından anlamlı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Tablo 3’de görüldüğü gibi, empati, başkalarının bakış açısına duyarlık ve kişisel sıkıntı değişkenleri açısından kızların erkelere oranla daha yüksek puanlar aldığı söylenebilir. Öte yandan, adil olmayan dünya inancı açısından ise erkekler kızlara oranla daha yüksek puan almışlardır.

Yaş temel etkisinin ise dış kontrolün artması ($F(1,277) = 10.29$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$), şansa inanma ($F(1,277) = 14.67$, $p < .000$, $\eta^2 = .05$), çabanın anlamsızlığı ($F(1,277) = 4.65$, $p < .032$, $\eta^2 = .02$) ve adil olmayan dünya inancı ($F(1,277) = 4.52$, $p < .034$, $\eta^2 = .02$) açısından anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Tablo 3’e göre, dış kontrol, şansa inanma, çabanın anlamsızlığı ve adil olmayan dünya inancı açılarından 12–13 yaş grubundaki katılımcılar 14–16 yaş grubundaki katılımcılara oranla daha yüksek puanlar almışlardır. Cinsiyet ve yaş ortak etkisinin ise yordanan değişkenler açısından anlamlı etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Özetle, analiz sonuçları yaş açısından sadece kontrol odağına ilişkin alt boyutların, toplumsal cinsiyet açısından ise kişiler arası duyarlık boyutlarının ve adil olmayan dünya inancı boyutunun farklı olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3*Yordayıcı Değişkenlere İlişkin Ortalama ve Standart Kaymalar*

		Yaş	\bar{X}	S	N
Kuralcılık	Kadın	12-13	4.08	.54	68
		14-16	4.27	.47	63
		Toplam	4.17	.52	131
	Erkek	12-13	4.07	.56	64
		14-16	4.07	.60	86
		Toplam	4.07	.58	150
Zayıflığa İnanç	Kadın	12-13	3.20	.68	68
		14-16	3.11	.73	63
		Toplam	3.16	.70	131
	Erkek	12-13	3.30	.74	64
		14-16	3.15	.69	86
		Toplam	3.21	.72	150
Empati	Kadın	12-13	4.04	.61	68
		14-16	4.01	.58	63
		Toplam	4.03	.59	131
	Erkek	12-13	3.87	.65	64
		14-16	3.66	.70	86
		Toplam	3.75	.69	150
Başkalarının Bakış Açısına Duyarlık	Kadın	12-13	4.27	.57	68
		14-16	4.24	.61	63
		Toplam	4.26	.59	131
	Erkek	12-13	3.80	.70	64
		14-16	3.85	.65	86
		Toplam	3.83	.67	150
Kişisel Sıkıntı	Kadın	12-13	3.98	.62	68
		14-16	4.04	.69	63
		Toplam	4.01	.65	131
	Erkek	12-13	3.71	.71	64
		14-16	3.72	.69	86
		Toplam	3.72	.70	150
Dış Kontrol	Kadın	12-13	2.22	.46	68
		14-16	1.92	.44	63
		Toplam	2.08	.47	131
	Erkek	12-13	2.21	.53	64
		14-16	2.13	.50	86
		Toplam	2.16	.51	150
Şansa İnanç	Kadın	12-13	2.87	.54	68
		14-16	2.52	.64	63
		Toplam	2.70	.62	131
	Erkek	12-13	2.89	.57	64
		14-16	2.72	.55	86
		Toplam	2.79	.56	150
Çabanın Anlamsızlığı	Kadın	12-13	3.04	.71	68
		14-16	2.93	.80	63
		Toplam	2.99	.75	131
	Erkek	12-13	3.22	.77	64
		14-16	2.93	.83	86
		Toplam	3.05	.82	150
Adil Olmayan Dünya İnanıcı	Kadın	12-13	2.93	.94	68
		14-16	2.66	.88	63
		Toplam	2.80	.92	131
	Erkek	12-13	3.25	.88	64
		14-16	3.07	.80	86
		Toplam	3.15	.84	150

Tartışma

Ergenlerin cinsiyet ve yaşları, bilişsel-duyuşsal eğilimleri ile benlik değeri ve yaşam becerilerine ilişkin algıları arasındaki anlamlı ilişkilerin genelde beklentilere ters düşmeyen bir örüntü yansıttığı görülmektedir. Literatürde, yukarıda değinilen kategorilerin her birinin yordayıcı veya yordanan değişkenler olarak analiz edilmesinin mümkün olduğu vurgulanmaktadır (Chubb ve Fertman, 1997; Dağ, 2002; Klonowicz, 2001; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Nagda, Kim ve Truelove, 2004; Omer, 1997; Owens, Mortimer ve Finch, 1996). Araştırmamızda yoksul SED'deki ergenlerin benlik değeri ile yaşam becerileri yordanan değişkenler, toplumsal cinsiyet, yaş, önyargılı-kuralcı tutumlar, kişiler arası duyarlık ve kontrol odağı ise yordayıcı değişkenler olarak ele alınmıştır.

Toplumsal cinsiyet ve ergenlik evreleri ile benlik değeri ve yaşam becerileri arasındaki ilişkiler

Bütünsel benlik değeri ve yaşam becerilerine ilişkin bulgular toplumsal cinsiyete göre değerlendirildiğinde, bu değişkenin yaşam becerilerinden sadece iletişim algısının değişmesine katkıda bulunduğu görülmüştür. Değinilen durum literatürdeki bulgularla (Clarbour ve Roger, 2004; Leadbeater, Kuperminc, Blatt ve Hertzog, 1999; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Madden-Derdich, Estrada, Sales, Leonard ve Updegraff, 2002; Manger ve Eikeland, 2000; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Sayıl, Güre ve Uçanok, 2002; Türnüklü ve Şahin, 2004) tutarlı olarak kızların açık iletişim kurmada erkeklerden daha becerikli olduklarını yansıtmaktadır. Sözü edilen sonuç kızların sosyalleşme yaşantılarıyla ilişkilendirilebilir (Manger ve Eikeland, 2000; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Türnüklü ve Şahin, 2004). Buna karşın, toplumsal cinsiyetin atılganlık algısını ve benlik değerini yordamaması bir yandan kızların ve erkeklerin aynı ergenlik evrelerinde benzer iç kontrol ve benlik düzenleme sorunları yaşamalarına, diğer yan-

dan yoksul-geleneksel kesimde atılganlığın iki cinsiyet için de özendirilmemesine bağlanabilir.

Erken ve orta ergenlik evrelerine ilişkin yaş kategorilerinin bütünsel benlik değeri ile atılganlık ve iletişim gibi yaşam becerilerini yordamaya herhangi bir katkıda bulunmadığına ilişkin sonuç, erken ergenlik evresi (Hauser, Powers ve Noan, 1991; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Madden-Derdich, Estrada, Sales, Leonard ve Updegraff, 2002) ile orta ergenlik evresi arasında yaşam becerileri açısından anlamlı bir farkın gözlenmediği diğer çalışmaları desteklemektedir (Hauser, Powers ve Noam, 1991; Von Der Lippe ve Moller, 2000). Yine, bütünsel benlik değerinin zamana karşı dirençli olduğu da çeşitli görgül araştırmalarla desteklenmiştir (Clarbour ve Roger, 2004; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Quatman ve Watson, 2001; Trzesniewski, Donnelan ve Robins, 2003) Ergenlik evrelerine genel olarak bakıldığında gençlerin sosyal ilişkilerinde daha iyi iletişim ve empati kurdukları, inançlarına odaklanabildikleri ve uzlaşabildikleri, fakat, yaşadıkları çelişkileri benlik sistemleri ile henüz tam olarak bağdaştıramadıkları için çaresizlik duygularının ve iletişimde iniş-çıkışların devam ettiği ileri sürülmektedir. Benlik ve ilişki düzenleme stratejilerinin fark yansıtan tutarlı bir bütüne dönüşmesi, ahlaki standartların yapılaşığı ve çelişkilerin görece kabul edildiği 16 yaş civarında mümkün olmaktadır (Chubb ve Fertman, 1997; Hauser, Powers ve Noam, 1991; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003; Von Der Lippe ve Moller, 2000; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001). Ancak, bütünsel benlik değerini ve yaşam becerilerini arttırabilecek esas bilişsel-duyuşsal gelişmelerin ve deneyimlerin literatürde belirtildiği gibi genellikle geç ergenlik evresinde kazanılabileceği ileri sürülse de erken ve orta ergenlik evrelerinde süregelen çelişkilerin müdahalelere özellikle açık olabileceği ve bu evrelerdeki eğitimin bütünsel benlik değeri ile yaşam becerilerinin değişimine önemli katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Benlik değeri ve yaşam becerileri algısı ile önyargılı tutumlar, kişiler arası duyarlık ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler

Dünyanın adil bir yer olmadığı veya şansın önemli olduğu konusundaki inanç, ergenlerin benlik değeri ve yaşam becerileri üzerinde rol oynamazken, insanın zayıflığına, dış kontrole ve çabanın anlamsızlığına dair inançlarının artması benlik değerine, atılganlık ve iletişim algılarına olumsuz yönde katkıda bulunmaktadır. Bir başka deyişle, ergenler yaşamlarını düzenlerken sorun olarak algıladıkları temel nedeni adil olmayan bir dünyaya veya şansa bağlamaktan çok insanın güçsüzlüğüne, dışsal koşulların etkisine, dolayısıyla çabanın anlamsızlığına bağladıklarında, benlik değerinin azaldığı görülmektedir. Yoksul kesim ergenlerinde başkasının bakış açısına duyarlığın yanısıra katı kurallara uyması gerektiğine dair inancın da benlik değerindeki ve iletişim becerilerindeki değişmeye olumlu yönde katkıda bulunması, kimi zaman önyargılara dayalı dış odaklı sayılabilecek kuralların kişisel güvenin ve iç kontrolün yerine geçebildiğini, insanın zayıflığını telafi eden bir rol oynayabildiğini düşündürmektedir (Bergen ve Timothy, 2001; Billig, 2002; Feldman, 2003; Jones, 2002; Quist ve Resendez, 2002; Vescio, Sechrist ve Paolucci, 2003).

Erken ve orta ergenlik dönemlerini içeren 11-16 yaşlarda, daha önce değinildiği gibi, çelişkilere ve belirsizliğe tahammül yetisi henüz gelişmediği için yoksul ergenlerin içinde buldukları işsizlik ve belirsizlik ortamında yaşayabilecekleri tehditi, tek referans çerçevesi olarak ailelerinde devam eden geleneksel önyargılı-katı kurallara dayanarak çözümlenmeyi tercih edebilecekleri, bunların benlik değerini, iletişim kurma çabalarını ve kişisel kontrollerini güçlendirebileceği ileri sürülebilir (Hauser, Powers ve Noam, 1991; Von Der Lippe ve Moller, 2000). Nitekim, yoksul kesimin ergenleri, sorunlar karşısında yetersizlik duygularıyla nasıl başa çıkabileceklerini bilemediklerinde ve çaba göstermeye inanmadıklarında Türnüklü ve Şahin'in (2004) bulgularında yansıdığı gibi yıkıcı

ve iletişimi bozucu stratejiler kullanabilmektedirler. Özetle; kısıtlanmış bir sosyo-ekonomik ortamda, bilişsel-duyuşsal gelişim düzeyleri (erken ve orta ergenlik) de dikkate alındığında, ergenlerin 'gerçekliği tanımlayabilmek', kendilerini ve ilişkilerini koruyabilmek için katı kurallara uygun davranmayı güven verici ve iletişimi kolaylaştırıcı olarak algılayabilecekleri söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre, benlik değeri ile yaşam becerileri algılarının tümünü olumlu yönde yordayan tek değişkenin başkasının bakış açısına duyarlık olduğu belirtilmişti. Sonuçlara bakıldığında ergenlerin, hem duyarlı olma, hem katı kurallara uyma eğilimi göstermeleri toplulukçu değerlere bağlanabilir. Nitekim, Japonya gibi geleneksel değerlerin hakim olduğu bir kültürde de tipik bir ergenin geleneksel değerlere uymasının yanısıra başkalarının gereksinimlerini sözel iletişime gerek duymadan anlaması beklenmektedir (Cooper ve Dener, 1998). Dolayısıyla modern değerler çerçevesinde çelişkili gibi gözüken bu durum, kentte yaşayan, fakat varlıklarını sürdürebilmek için geleneksel değerlerden de kopamayan ailelerin yaşam biçimi ve sosyalleşme yaşantılarıyla ilişkilendirilebilir.

Ergenin, insanın güçsüzlüğüne, dış kontrole ve çabanın anlamsızlığına inanmasının yanısıra başkalarının sorunları nedeniyle duyduğu kişisel sıkıntı da arttığında yaşam becerilerinin her ikisine de olumsuz yönde katkıda bulunduğu izlenmektedir. Bütünsel benlik değeri ile yaşam becerilerinin ilişkili fakat tamamen birbirine bağlı olmayan psikolojik yaşantılar olduğu ve bütünsel benlik değerinin bazı araştırmalarda gösterildiği gibi (Clarbour ve Roger, 2004; Moneta, Schneider ve Csikszentmihalyi, 2001; Quatman ve Watson, 2001; Trzesniewski, Donnelan ve Robins, 2003) görece sürekliliğini koruduğu dikkate alınırsa, benlik değerinin kişisel sıkıntıya göre değişmemesi, buna karşın atılganlık ve iletişim algısı düzeylerinin değişmesi literatür ile tutarlı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ergenlerin başkalarının üzüntülerine bağlı olarak duydukları sıkıntı, onların

sorunlu kişilerle ilişki kurmalarını güçleştiriyor olabilir. Ancak, dış kontrolün ergenlerin atılganlığını azaltırken iletişim becerileri üzerinde herhangi bir rol oynamadığı, diğer yandan katı kuralların ve önyargının iletişim kurmalarını kolaylaştırdığı dikkate alınır, önyargılı tutumların benlik değeri ve sosyal iletişimdeki önemi bir kez daha belirginleşmektedir. Öte yandan, ergenlerde başkalarının bakış açısına duyarlılığın anlamlı katkısına rağmen empati duygularının benlik değerini ve yaşam becerileri algısını yordamaması da dikkat çekici bir bulgu olarak nitelendirilebilir. Bu sonuç, bir yandan gelişimsel çalışmalarda rastlanabileceği gibi duygusal ögenin (empatinin) kişiler arası duyarlılığı oluşturan bilişsel öğeden (farklı bakış açısına duyarlıktan) daha sonra geliştiğini (Hauser, Powers ve Noam, 1991; Von Der Lippe ve Moller, 2000), diğer yandan, çevresel koşullar gözetildiğinde, ergenlerin ve ailelerinin kuralları koruyabilmek için çevrelerine duygularıyla yaklaşmaya karşı direnç oluşturabileceklerini akla getirmektedir. Sözü edilen konuların gelişimsel ve sosyal çevre açısından daha ayrıntılı olarak incelenmesi bu tür yorumların desteklenip desteklenmemesinde yararlı olacaktır.

Cinsiyet ve ergenlik döneminin önyargılı tutumlar, kişiler arası duyarlılık ve kontrol odağı üzerindeki etkileri

Saraycık'ta yaşayan erken ve orta ergenlik evresi gençlerinde önyargılı tutumların, kişiler arası duyarlılık ve kişisel kontrolün toplumsal cinsiyete göre fark gösterip göstermediği incelendiğinde, insanın zayıflığına inanç ve kuralcı tutumlar açısından cinsiyetler arası bir fark olmadığı izlenmektedir. Erken ve orta ergenlik evrelerine ilişkin diğer bulgularla uyuşan bu durum, katı-şematik değerlerin hakim olduğu yoksul aile ortamında cinsiyetler arası ayırım yapılmadan beklenen itaat olgusuna bağlanabilir. Buna karşın, kişiler arası duyarlılığı tanımlayan öğelerin üçünün de kızlarda daha yüksek olduğu görülmektedir (Smith, 2003). Bu sonuç, iletişim becerilerinde olduğu gibi, yine daha çok toplumsal cinsiyetlerin sosyalleşme yaşantılarına bağlanabilir (Manger ve Eikeland, 2000; Von Der Lip-

pe ve Moller, 2000; Plancherel, Bolognini ve Halfon, 1998; Türnüklü ve Şahin, 2004). Öte yandan, dünyanın adil bir yer olmadığı inancının kızlara kıyasla erkeklerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu durum sosyalleşme süreci boyunca kızların sosyal ilişkilerdeki uyuma duyarlılık kazanmaları yönünde teşvik edilirken, erkek çocukların ilişkilerde yaşanan haklılık ilkesi doğrultusunda duyarlılık kazanmaya yönlendirildikleri konusunda ipucu vermektedir.

Önyargılı tutumlarda ve kişiler arası duyarlılık düzeylerinde ergenlik evrelerine göre bir fark görülmemiştir. Bu durum, bir yandan yukarıda belirtildiği gibi ergenlikteki esas değişimin geç evrede yer alma olasılığını, diğer yandan anılan katı tutumların zamana dayanıklı bir yapıya sahip olduğu görüşünü desteklemektedir. Buna karşın kontrol odağı alt boyutları açısından 12-13 yaş grubundaki ergenler, 14-16 yaş grubundakilere kıyasla daha fazla dış kontrol algılamaktadırlar. Anılan bulgu, diğer araştırmalarda da ileri sürüldüğü gibi dış kontrolün yaş ilerledikçe azaldığı olgusuyla uyusmaktadır (Clarbour ve Roger, 2004; Jacobs, Bleeker ve Constantino, 2003). Özetle, erken ve orta ergenlik evrelerindeki gençlerin bütünsel benlik değeri ile yaşam becerilerine ilişkin algıları ve önyargılı tutumları ile kişiler arası duyarlılık düzeyleri pek bir fark göstermediğinden, literatür doğrultusunda esas gelişimin deneyimlere bağlı olarak geç ergenlikte yer alabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları:

Bu araştırma yoksul kesimdeki gençler için koruyucu bir psikolojik farkındalık programı geliştirilmenin ilk evresine, bir başka deyişle bilgilendirme ve farkındalık kazandırma evresine yönelik bir ön çalışma olarak nitelendirilebilir. Ankara'nın tek bir köyünde yapıldığı için bundan sonra yapılacak araştırmalarda diğer yoksul kesimlerde de benzer sorunların yaşanıp yaşanmadığı incelenmelidir.

Ergenler için oluşturulan programlarda genelde üç evre ayırt edilmektedir. Bunlar; bilgi ve farkındalık geliştirme, ilgili becerileri sınıf ortamında uy-

gulama ve nihayet gerçek yaşama genelleme şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, koruyucu bir hizmet programı geliştirme amacıyla baş vurulan genel bir tutum ve beceri ölçeğinin yanı sıra her bir evrede uygulanabilecek ve o evreye özgü farklı içeriğe ilişkin etkiyi ortaya çıkarabilecek özellikteki farklı araçların da tasarlanması ve ilgili ön çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ölçeklerde yer alan maddelerdeki ifadelerin katılımcılar tarafından anlaşılma derecesini tespit etme amacıyla yapılan denemeden ve ilgili düzeltmelerden sonraki ilk uygulamada da hala anlaşılma-yan ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Dolayısıyla, ölçeklerin psikometrik özelliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma sadece yoksul bir kesimde gerçekleştirildiğinden diğer sosyo-ekonomik kesimlerdeki durumla karşılaştırma yapılmamıştır. Öte yandan, bu aşamada ergenlerle odak grup tartışmaları henüz yapılmadığından tüm ölçek çalışmalarında eksik kalan niteliksel bilgiler sağlanamamıştır.

İleride yapılacak araştırmalarda şu sorulara yanıt aranabilir:

1. Bilişsel kapasite ve yaşam becerileri açısından, ilk-orta ergenlik dönemleri ile keşif çalışması henüz yapılmamış olan geç ergenlik dönemi arasında fark görülmekte midir?

2. Beceriler zaman içinde toplumsal cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

3. Anılan değişkenler açısından değişik SED'lerdeki ailelerde, okullarda ve akran gruplarında fark izlenmekte midir?

Özetlenecek olursa, buraya kadar değinilen noktalar, eylem araştırmasındaki keşif aşamasına ilişkin yetersizlikler ile geleceğe yönelik araştırma önerileridir. Hedeflenen bilişsel eğilim ve beceri eğitimine ilişkin bir program içeriğinin geliştirilmesi, yönlendirici bir el kitabının hazırlanması, program sonuçlarını izleme sisteminin tanımlanması için daha uzun zamana gereksinim duyulmaktadır.

Kaynaklar

- Abernathy, T. J., Webster, G., & Vermeulen, M. (2002). Relationship between poverty and health among adolescents. *Adolescence*, 37, 55 – 68.
- Anderson L. (1997). Argyris and Schon's theory on congruence and learning. İnternette <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/argyris.html>'den elde edilmiştir
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsideration. *American Psychologist*, 54, 317 – 326.
- Arnett, J. J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57, 774 – 783.
- Barrett, P. M., Webster, H. M., & Wallis, J. R. (1999). Adolescent self – esteem and cognitive skills training: a School – based intervention. *Journal of Child and Family Studies*, 8, 217 – 227.
- Bartle, P. (2003) Factors of poverty. İnternet'ten 17.09.2003 de elde edilmiştir. <http://www.scn.org/ip/cds/cmp/modules/emp-pov.htm>
- Begun R.W. (1996) Social Skills, Lessons and Activities for Grades 7-12. pb. By Jossey-Bass, San Francisco.
- Bergen, J., & Timothy, J. (2001). The development of prejudice in children. *Education*, 122, 154 – 163.
- Billig, M. (2002). Henri Tajfel's "cognitive aspects of prejudice" and the psychology of bigotry. *British Journal of Social Psychology*, 41, 171 – 188.
- Brooke, S. L. (1996). Critical analysis of the self – esteem index. *Measurement & Evaluation in Counseling & Development*, 28, 233 – 239.
- Capara, G. V., Regalia, C., & Bandura, A. (2002). Longitudinal impact of perceived self – regulatory efficacy on violent conduct. *European Psychologist*, 7, 63 – 69.
- Chubb, N. H., & Fertman, C. I. (1997). Adolescent self – esteem and locus of control: a longitudinal study of gender and age differences. *Adolescence*, 32, 113 – 130.
- Christie, R. (1991) Authoritarianism and Related Constructs. In: John, P. Robinson, Phillip, R. Shaver, Lawrence, S. Wrightsman (Eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. Academic Press Inc. San Diego, California.
- Clarbour, J., & Roger, D. (2004). The construction and validation of a new scale for measuring emotional response style in adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 496 – 509.

- Cliffordson, C. (2001). Parent's judgments and students' self – judgments of empathy. *European Journal of Psychological Assessment*, 17, 36 – 47.
- Cooper C.R. & Denner J. (1998). Theories linking culture and psychology: universal and community-specific processes. *Annual Review*, 49: 559-584.
- Dağ, İ. (2002). Kontrol odağı ölçeği (KOÖ): ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 77 – 90.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.
- Dick, B.(2002). Structured focus groups. İnternette <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/focus.html>'den indirilmiştir.
- Duan, C. & Hill, C. E. (1996). The current state of empathy research. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 261 – 274.
- Ewart, C. K., & Suchday, S. (2002). Discovering how urban poverty and violence affect health: development and validation of a neighborhood stress index. *Health Psychology*, 21, 254 – 262.
- Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: a theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24, 41 – 74.
- Goldstein A.P. and McGinnis E. (1997). Skillstreaming the Adolescent. Program Forms. Research Press. Champaign Illinois.
- Hakansson, J. (2003). Exploring the phenomenon of empathy. Unpublished Doctoral Dissertation, *Department of Psychology Stockholm University*, Sweden.
- Hakansson, J. & Montgomery, H. (2002). The role of action in empathy from the perspectives of the empathizer and the target. *Current Research in Social Psychology*, 8, 50 – 62.
- Harter, S. (1991). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. Chapter to appear in: R.F. Baumeister (Ed.) *Self-esteem: The puzzle of low self-regard*. Plenum.
- Hauser, S.T., Powers, S. I., & Noam, G. G. (1991). *Adolescents and their families: Paths of ego development*. New York: The Free Press.
- Hoffman, L. W. (1996). Progress and problems in the study of adolescence. *Developmental Psychology*, 32, 777 – 780.
- Hopp M.A., Horn C.L., McGraw K. And Meyer J. (2000). Improving Student's Ability to Problem Solve Through Social Skills Instruction. Published Dissertation Theses. Saint Xavier University Chicago, Illinois.
- İmamoğlu O. (1995). Değişim Sürecinde Aile; Evlilik İlişkileri Bireysel Gelişim ve Demokratik Değerler. Aile Kurultayı. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Birinci Kitap Ankara.
- International Personality Item Pool (2001). A scientific Collaboratory for the Development of Advanced Measures of Personality Traits and Other Individual Differences. İnternette <http://ipip.ori.org/>'dan indirilmiştir.
- Jacobs, J. E., Bleeker, M. M., & Constantina, M. J. (2003). The self – system during childhood and adolescence: development, influences, and implications. *Journal of Psychotherapy Integration*, 13, 33 – 65.
- Jones, M. (2002). *Social psychology of prejudice*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel psikoloji: kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kammerer A (1998) Conflict Management. Evaluative Report. US Educational Resources Information Center.
- Klonowicz, T. (2001). Discontented people: reactivity and locus of control as determinants of subjective well – being. *European Journal of Personality*, 15, 29 – 47.
- Koehler, M.D. and Royer K.E. (2001). First Class Character Education Program. Activities Program for Grades 7-12. Prentice Hall. USA.
- Kowalski, K.M. (1998). How to assert yourself. *Current Health* 2; December, 25, 4, 19-22.
- Kroger, J. (2000) Ego identity status research in the new millennium. *The International Journal of Behavioural Development*. 24 (2), 145-148.
- Kumru, A., Carlo, G., & Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19, 109 – 125.
- Leadbeater, B. J., Kuperminc, G. P., Hertzog, C., & Blatt, S.J. (1999). A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35, 1268 – 1282.
- Lyons, A., & Kashima, Y. (2003). How are stereotypes maintained through communication? The influence of stereotypes sharedness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 989 – 1005.

- Madden-Derdich, D.A., Estrada, A.U., Sales, L.J., Leonard, S.A., & Updegraff, K.A. (2002). Young adolescents' experiences with parents and friends: Exploring the connections. *Family relations*, 51, 1, 72-79.
- Manger, T., & Eikeland, O. J. (2000). On the relations between locus of control, level of ability and gender. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 225 – 229.
- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and un favorable environments. *American Psychologist*, 53, 205 – 225.
- Moneta, G. B., Schneider, B., & Csikszentmihalyi, M. (2001). A longitudinal study of self – concept and experiential components of self – worth and affect. *Applied Developmental Science*, 5, 125 – 143.
- Nagda, B. A., Kim, C., & Truelove, Y. (2004). Learning about difference, learning with others, learning to transgress. *Journal of Social Issues*, 60, 195 – 214.
- Omer, H. (1997). Narrative empathy. *Psychotherapy*, 34, 19 – 27.
- Owens, T., Mortimer, J., & Finch, M. (1996). Self – determination as a source of self – esteem in adolescence. *Social Forces*, 74, 1377 – 1405.
- Plancherel, B., Bolognini, M., & Halfon, O. (1998). Coping strategies in early and mid – adolescence: differences according to age and gender in a community ample. *European Psychologist*, 3, 192 – 201.
- Pomerantz, E. M., Altermatt, E.R., & Saxon, J. L. (2002). Making the grade but feeling distressed: gender differences in academic performance and internal distress. *Journal of Educational Psychology*, 94, 396 – 404.
- Powell, K. C. (2004) Developmental psychology of adolescent girls: conflicts and identity issues. *Education*, 125, 77 – 88.
- Quatman, T., & Watson, C. M. (2001). Gender differences in adolescent self – esteem: an exploration of domains. *Journal of Genetic Psychology*, 162, 93 – 18.
- Quist, R. M., & Resendrez, M. G. (2002). Social dominance threat: examining social dominance theory's explanation of prejustice as legitimizing myths. *Basic & Applied Social Psychology*, 24.
- Richardson R.C. and Evans E.T. (1997). Connecting with Others. Lessons for Teaching Social and Emotional Competence Grades 6-8. Research Press. Champaign Illinois.
- Reixach, D. N. (1996). The conversation group: a new approach to life skills. *Guidance & counseling*, 11, 36 – 41.
- Sayı, M., Yılmaz, A. G., & Uçanok, Z. (2002). Ergenliğe geçişte bilgilendirmenin ergenin bilgi düzeyi ve benlik algısına etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 47 – 58.
- Sinclair M (2004). Learning to Live Together. Building skills, values and attitudes for the twenty-first century. UNESCO: International Bureau of Education, Geneva.
- Smith, T.W. (2003). Altruism in contemporary America: A report from the National Altruism Study. *National Opinion Research Centre*. University of Chicago. Report prepared for the Fetzer Institute.
- Swepson, P. (1995) Action Research: understanding its philosophy can improve your practice. İnternette <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/philos.html>'den indirilmiştir.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Thompson, K. L., & Bundy, K. A. (1996). Social skills training for young adolescents: cognitive and performance components. *Adolescence*, 31, 505 – 522.
- Tice, D. M., & Baumeister, R. F. (2001). The primacy of the interpersonal self. In Sedikides, C., & Brewer, M. B. (Eds.), *Individual self, relational self, collective self* (Vol. 1, pp. 71 – 89). Philadelphia: Psychology Press.
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., & Robins, R. W. (2003). Stability of self – esteem across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 205 – 220.
- Türnüklü, A., & Şahin, İ. (2004). 13 – 14 yaş grubu öğrencilerin çatışma çözme stratejilerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7, 45 – 61.
- Vescio, T. K., Sechrist, G. B., & Paolucci, M. P. (2003). Perspective taking and prejustice reduction: the mediational role of empathy arousal and situational attributions. *European Journal of Social Psychology*, 33, 455 – 472.
- Vernon A. (1989). Thinking, Feeling, Behaving. An Emotional Curriculum for Adolescents. Grades 7-12. Research Press. Champaign Illinois.
- Von Der Lippe, A. L., & Møller, I. U. (2000). Negotiation of conflict, communication patterns, and ego development in the family of adolescent daughters. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 59 – 67.
- Wadsworth Y. (1998). What is Participatory Action Research? Action Research International Paper 2. İnternette <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/ari/p-ywadsworth98.html>'den indirilmiştir.
- Wood, P. C., & Hillman, S. B. (1996). Locus of control, self – concept, and self – esteem among at risk African – American adolescents. *Adolescence*, 31, 597 – 605.

Ekler**Tablo 4**
Yordayıcı Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

	Kuralcılık	Zayıflığa İnanç	Empati	Başk. Bakış Açısına Duy.	Kişisel Sıkıntı	Dış Kont.	Şansa İnanç	Çabanın Anlamsız.	Adil Olm. Dünya
Kuralcılık	1.00								
Zay. İnanç	.10	1.00							
Empati	.30**	.17**	1.00						
Bak. Aç. Duy.	.32**	.10	.58**	1.00					
Kişisel Sıkıntı	.27**	.13*	.52**	.48**	1.00				
Dış Kont.	-.59**	-.08	-.36**	-.36**	-.29**	1.00			
Şansa İnanç	-.11	.33**	.03	-.13*	.05	.21**	1.00		
Çab. Anlmsız.	-.08	.53**	.01	-.09	.08	.07	.42**	1.00	
Adil Olm. Dün.	.00	.49**	.07	-.06	.09	.11*	.38**	.53**	1.00

*p < .05, **p < .01, ***p < .001

Summary

Age, Gender, Prejudice, Inrterpersonal Sensitivity and Locus of Control as Predictors of Self Esteem, Assertiveness and Communication Skills in Adolescence

Gülden Güvenç*

Vezir Aktaş

Hacettepe Üniversitesi

Adolescence is considered as a period of 'storm and stress' that can be resolved by developing autonomy, positive communication skills, self esteem and future goals (Arnett, 2002). The achievement of these adolescent tasks are based on the developmental characteristics of early-middle and late adolescence and also on the context of socialization. It is possible to argue that adolescents in traditional cultures still maintain conservative attitudes even though their culture is being integrated into the global world (Arnett, 1999). Evidence indicates that conservative-authoritarian attitudes are significantly related to; cognitive rigidity, intolerance of ambiguity, personal need for structure and need for closure (Feldman 2003, Jones 2002). All these elements may positively predict self esteem and life skills (assertiveness and communication) of adolescents in socially and economically risk prone communities driven by conventional norms (Arnett, 1999; Kağıtçıbaşı, 1998). Another variable identified as one of the motivational determinants of self esteem and life skills is interpersonal sensitivity with perspective taking, empathy and personal distress as sub-categories (Duan and Hill, 1996; Hakansson and Montgomery, 2002; Kumru, Carlo and Edwards 2004, Von Der Lippe and Moller, 2000; Vescio, Sechrist and Paolucci, 2003). Research reflects that these factors develop by age,

especially among females (Clarbour and Roger, 2004; Smith 2003). The last variable taken as an antecedent condition for the development of self esteem and life skills is the locus of control. While transition from external to internal locus of control through early to middle adolescence has been traced, results have contradicted each other in relation to gender; some of them indicating more internal control in males (Chubb and Fertman, 1997), some in females (Manger and Eikland, 2004) and some reflecting no difference between genders (Moneta, Scheider and Csikzentmihalyi, 2001; Wood and Hillman, 1996). Within this frame work, self esteem and life skills of adolescents are discussed in terms of SES, age, gender as well as in terms of prejudice, interpersonal sensitivity and locus of control in a poor community of Ankara during early and middle adolescence.

Method

150 male and 131 female adolescents (early adolescence: ages 12-13; middle adolescence: 14-16) from a poor district of Ankara were chosen as participants. Scales were administered in their school during a course hour within two days. The scales were: California F scale (Form 40-45) (Adorno et al., 1950) (sub scales: strict conformity to rules and disbelief to human agency), interpersonal reactivity index (Davis, 1983) (perspective taking,

*Address for Correspondence: Gülden Güvenç, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, 06800, Ankara, Turkey.
E-mail: guldenbg@hacettepe.edu.tr

empathy, personal distress) and locus of control (Dağ, 2002) (lack of personal control, meaninglessness of personal effort, belief in luck, disbelief in a just world). Scales of self esteem, assertiveness and communication were developed by the researchers. Chronbach's alphas for the measurements changed between .52 to .97.

Results and Discussion

Results of the hierarchical regression analysis (1st step: age and gender; 2nd step: prejudice; 3rd step: interpersonal sensitivity; 4th step: locus of control) revealed that only perception of communication was predicted by gender favoring girls. None of the dependent variables were predicted by age, empathy, belief in luck and disbelief in a just world. On the other hand, perspective taking was the only variable that predicted all the dependent variables positively, while strict conformity to rules was able to predict self esteem and perception of communication positively. The independent variables that negatively predicted self esteem and both life skills were disbelief to personal agency and meaninglessness of personal effort. Self esteem and

perception of assertiveness were also negatively predicted by lack of personal control whereas both life skills were negatively predicted by personal distress.

It can be argued that strict expectation to conformity and perspective taking which seemingly contradict each other are the main attitudes that contribute to positive change in self esteem and relation regulation of adolescents within conditions of poverty. Their disbelief in personal agency and a just world, their lack in personal control, belief in meaninglessness of effort and feelings of personal distress at the face of others' problems, may lead them to an ideal world view based on rigid rules for resolving their problems of self confidence and communication. So if development of community programs for the empowerment of adolescents in risk prone communities is identified as the goal of applied research as intended in this study, reduction of prejudice, promotion of tolerance to diversity, perspective taking, empathy and internal locus of control must be considered along the above findings.